

Bilim ve Hikmet

Doç. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

İSLÂM TIP SANATININ USTALARI

“İbn Sînâ'nın yüzyılları aşan bir tıp şaheseri olan *Kânûn* adlı eseri, İslâm dünyasında ve Batı dünyasında çok yaygın olarak okunan ve okutulan nadide bir kitaptır. Aynı zamanda filozof da olan İbn Sînâ, felsefede de önemli etkileri olan bir Türk bilginidir.”

Osmanlı'da Halkın Sağlık İşleriyle İlgilenen Berber

Surnâme-i Vehbî

İslâm tıbbının üstatları, Müslüman coğrafyanın dışındaki kültür ve bilim çevrelerinden beslenmişlerdir. Böylece onlar kendi tıp sanatlarını geliştirmişler ve tüm insanlığın hizmetine ve yararına sunmuşlardır. Tıp bilginlerimizin ortaya koyduğu yöntemler ve kullandıkları aletler, yüzyıllarca dünya hekimlerince takip edilmiş ve kullanılmıştır. Bu anlamda Müslüman tıp sanatkârları, özgün ve orijinal tedavi metotlarını tıp âlemine kazandırmışlardır.

Koruyucu Hekimlik ve Hamamlar

Müslüman hekimlerin uyguladığı yöntemler içerisinde birisi, insan bedenine faydası yönüyle değerlendirilen geleneksel hamamlardır. Bu anlamda hamam ve kaplıcaları, İslâm dünyasının her bölgesinde görmek mümkündür. İslâm'ın temizliğe verdiği önemin bir sonucu olarak hamamlar, İslâm coğrafyasının her tarafında çok

erken zamanlarda inşa edilmiştir.

Bununla birlikte sıcak-soğuk hava ve suyun yararlarına ek olarak belli bir sanat erbabınca yürütülen keseleme veya masaj uygulamasına Müslüman hekimler tarafından tıbbî amaçlarla başvurulmuştur.¹

Müslüman Hekimlere Özgü Uygulamalar ve Metotlar

Müslüman hekimler, hastalık teşhis ve tedavisinde çoğunlukla nabız, ten rengi gibi dış faktörlere başvurdular. Onlar, bu yöntemlerden çok olumlu sonuçlar alarak yararlandılar. Ayrıca İslâm tıbbının pratisyenleri, iç hastalıklarında sindirim sisteminin öneminin bilincindediler. Bunun için de sindirim organlarının düzenli çalışmasını sağlamak amacıyla müşil gibi ilaçları kullandılar.

Müslüman tabipler, vücuttan zehirleri atmak ve mevsim değişiklikleriyle oluşan yeni ik-

lim koşullarına bedeni hazırlamak için kan alma yöntemini sık sık uyguladılar. Çok sayıdaki hastalığın varlığından haberdar olan hekimler, tıp tarihinde ilk tanınıp tanımlanan çiçek hastalığı, menenjit, boğmaca, saman nezlesi gibi hastalıkları da eski tıp eserlerinden öğrenmişlerdir.

“Müslümanların bu ve öteki hastalıkları ele alışı hiç kuşkusuz hümoral patolojiye ve ahlatın mizacı ile İslâm tıbbının temelini teşkil eden iklim, yiyecek ve ilaç gibi dış faktörler arasındaki tekbül teorisine dayanıyordu.”²

Müslüman hekimleri, diğer meslektaşlarından farklılaştıran bir diğer özellik ise, onların tıp tarihinde reçete yazma yöntemini ilk defa kullanan tabipler olmasıdır. “Akrabadin” olarak isimlendirilen ilaç yapım, terkip ve tertibi hakkındaki eserlerin ilk numunelerine İslâm tıbbında rastlanılmaktadır.³

Cerrahî

“Müslüman hekimler zorunlu olmadığı durumlarda cerrahî müdahaleyi çoğu kere tasvip etmezdi; fakat bununla birlikte sezaryen ameliyatından karmaşık göz ameliyatlarına kadar bir çok cerrahî müdahale resmedilmiş; tanımlanmıştır. Çeşitli ameliyat gereçleri, özellikle çeşitli kesici aletler geliştirilmişti ki, bunlarda bazıları güzellik ve faydayı kendisinde nefis şekilde birleşmişti; çoğu da küçük farklılıklar geçirerek çağları aşmış, nispe-

ten değişmeden bugüne kadar gelmiştir. Bu aletlerin çoğu, İslâm'da cerrahinin zirvesini gösteren Kitâb et-Tasrîf adlı eserde resmedilmiş olan aletlere kadar geri gider; bu kitabın yazarı Batı'da Albucasis şeklinde gayet iyi tanınan Endülüslü Ebu'l-Kâsım ez-Zerkavî idi.⁴

İslâm tıbbında, kırık ve çıkıklarla ilgili tedavi yöntemlerinde cerrahî yöntemler tercih edilmez. Çıkık bölgesine ve kırık kemiklere dışarıdan baskı alet ve

tıbbının bu dalı, öteki branşların artık ciddi şekilde uygulanmadığı kesimlerde bile bugüne en canlı şekilde ulaşan bir sanat olmuştur.⁵

Diş Tedavisi

Müslüman hekimler, diş tedavisi ile birlikte ağza da çeşitli cerrahî müdahale yöntemleri geliştirmişlerdir.

Onlar, diş sağlığına ek olarak diş hastalıklarını sistemli bir şekilde tedavi etmişler; hastalar

kinda eserler vermiş, öğrenciler yetiştirmiş ve bir tıp uygulama geleneğinin ustaları olmuşlardır.

Yine İslâm tıbbının kuruluş ve gelişiminde desteği olan Bermekî ailesi, halifeler tarafından desteklenen Buhtîşû ailesi, Mâseveyh ve öteki ailelerle birlikte Cündişapur'daki tıp akademisini, zaman içerisinde dünyanın en önemli tıp merkezi olacak şekilde Bağdat'a taşıyarak geliştirdiler.⁷

Psikofizyolojinin Kurucusu Kindî

İslâm tıbbının ilklerinden biri olarak kabul edilen Kindî, bu alanda önemli kazanımlara sahiplik yapmıştır. O, psikofizyolojinin kurucusudur. Psikofizyoloji, fizikî etkenlerin insan ruhunda, hissiyatında ortaya çıkardığı etkiyi ölçme bilimidir.

Bu bilimi tıp sahasının bir bölümü kabul eden Kindî, hastalığın şiddet ve tabiatıyla ilaçların bünyede ortaya çıkaracağı etkinin ölçülebilir olduğunu kabul eder. Böylece o, ilaçların etkilerinin giderilebileceğini bildirir.

Çağına göre bu ileri tespitler, modern psikofizyolojinin temel kanunlarını ortaya koyan Weber ve Fechner'den çok önceleri, Kindî tarafından bilim dünyasına kazandırılmıştır.⁸

İslâm Tıbbının Büyük Hekimi Râzî

Dokuzuncu ve onuncu yüzyılda İslâm tıbbı, kendinden ön-

Hekim Hastanın Dişini Muayene Ederken

Sabuncuoğlu, Cerrâhiyetü'l-hâniyye

araçları uygulanarak hastalığın tedavisi yapılırdı. Kırık ve çıkıklar alanındaki başarılı sonuçlar, İslâm tıbbının sanatkarları tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu konuda varılan nokta, modern hekimlerle rekabete edebilecek bir üst sınıra ulaşmıştı.

"Geleneksel kemik ilmi (osteoloji)nin bu uygulayıcılarının başarı ve mahareti sebebiyle İslâm

için hayvan kemiklerinden takma dişler üretmişlerdir.⁶

İslâm Tıbbının Ustaları

İslâm tıbbının kuruluşu, Cündişapur'dan Bağdat'a büyük tabiplerin gelmesiyle başlar. Bu tıp bilginleri, Buhtîşû ailesinin üyelerinden oluşmaktaydı. Onlardan Cürçîs b. Buhtîşû ve Cibrâil Buhtîşû, bu şehirde tıp hak-

Hekim Hastanın Bileğini Muayene Ederken

Sabuncuoğlu, Cerrâhiyetü'l-hâniyye

ceki Galen tıbbının bir devamı olarak görülmemelidir. Zira Ebû Bekir er-Râzî, bu çağda büyük bir tabip olarak varlığını tıp dünyasına kanıtlamıştır.⁹

Râzî, hem usta bir hekim hem de tıp yazarıydı. O, çok sayıda el kitapları yazmış; kızamık ve çiçek hastalığı hususunda eserler telif etmiştir. Tıp alanı dışındaki düşünceleri, Râzî'nin eleştirilere uğramasına sebep olmuştur. Bu hususu yine bir tıp hekimi olan İbn Sînâ şu sözlerle anlatmıştı: “er-Râzî zamanını çıbanlara, idrara ve dışkıya hasretmeliydi ve yeteneklerini aşan işlerle uğraşmaktan sakınmalıydı.”¹⁰

Tıbbî Sistemleştiren Bilgin İbn Sînâ

İbn Sînâ'nın yüzyılları aşan bir tıp şaheseri olan *Kânûn* adlı eseri, İslâm dünyasında ve Batı dünyasın-

da çok yaygın olarak okunan ve okutulan nadide bir kitaptır. Aynı zamanda filozof da olan İbn Sînâ, felsefede de önemli etkileri olan bir Türk bilginidir.¹¹

İbn Sînâ, onsekiz yaşında büyük bir tabip olmuş; Sâ mânî-

ler'in emirlik kütüphanesinden yararlanmış; klinik deneyim elde etmiş ve bunun sonucunda şöhreti her tarafa yayılmıştır. Tıbbî sistemleştiren İbn Sînâ'nın eserleri, temel kaynak kitap olması vasfını elde etmiştir.¹²

Cerrahların Üstadı Zerkavî

936'da Endülüs/Kurtuba'da doğan Zerkavî, büyük bir Müslüman cerrahdır. O, otuz ciltten oluşan bir tıp kitabını kaleme aldı. Tıbbî ahlâkla beraber düşünen bir model ortaya koydu. Tıbbî uygulamaları, simya, felsefe ve ilahiyattan ayrı olarak gerçekleştirdi.

“Doğum konusunda mükemmel bir hekim olan el-Zerkavî, cerrahlık ve cerrahî aletler üzerinde çok sayıda yazı yazdı; yaptığı cerrahî operasyonlar üçyüz yıl boyunca cerrahî tekniğinin

Hekimin Hastayı Muayene Etmesi

Sabuncuoğlu, Cerrâhiyetü'l-hâniyye

en üst düzeyini temsil etti.”¹³

Pratisyen Hekim İbn Rüşd

İbn Rüşd’ün kapsamlı eseri, İbn Sînâ’nın kitabından daha fazla ilgiyle karşılanmıştır. Ancak, İbn Rüşd, yenilik getiren (teorisyen) bir kişiden ziyade, uygulamacı bir hekim olarak kalmıştır.¹⁴

“Kılcal Damarları” Tanıtan Tabip Kufî

Karak’ta 1233’de doğan Kufî, Eyyübî halifelerinin yönetimindeki bir sarayda çalışan Hristiyan bir Arabin oğludur. Suriye’de Memluk ordusunda cerrahlık yapan Kufî, çok eserler vermiştir.

İbn Sînâ’nın bilimsel düşünceleri üzerine bir şerh yazmış olan Kufî, cerrahî alanında, o güne kadar yazılmamış, kapsamlı Arapça bir tıp eseri hazırlamıştır. O, bu konudaki tecrübesini, Haçlı Seferleri’nde yaralanan çok sayıdaki hastanın tedavisinde kazanmıştır.

“...el-Kuffî, kılcal damarlar için verdiği tanım ve kalp kapakçıklarının işlemeyle ilgili açıklamaları sayesinde hatırlanmaktadır. Bunu, mikroskop döneminden çok önce, Avrupa’da Malphigi’nin kılcal damarları tanımlamasından dört yüzyıl önce yapmıştır; ancak, el-Kuffî’nin tanımı çok dikkatli bir gözlem sonucu yapılmış olup, şanslı bir tahminin ötesindedir.”¹⁵

Kan Dolaşımını Bulan Hekim İbn Nefis

Tıbbın büyük bilgini Hipokrat’ın *İnsanın Tabiatı* adlı eserine şerh yazan İbn Nefis, günümüzde küçük kan dolaşımını, yani kalp ile akciğerler arasındaki dolaşımı bulmasıyla bilinir. O, bu keşfini ilan ettiği eserinde, kanın kalbin bir tarafından diğer tarafına geçtiğini farzedenden Galenos’un hatalı olduğunu açıklamıştır.

“İbn Nefis’in bu önemli keşfi, küçük kan dolaşımının Avrupa’da Servetus (1553) ve Colombo

(1559) tarafından tanımlanışından üç yüzyıl önce yapılmıştı. Servetus ve Colombo’nun tanımları ise, İbn Nefis’in fikirlerinin Batı’ya ulaşmasından otuz yıl sonra verilmişti.”¹⁶

Sonuç olarak Müslüman hekimlerin düşünce ve deney(-im)lerinin ürünü olan İslâm tıbbı, yaşadığımız çağda giderek dikkat çekmektedir. Bir gelenek birikimi olan İslâm tıbbının, bedeni ruhtan ayıran insanlığa, farmakolojiden psikosomatik tıbbı kadar olan birçok alanda hâlâ söyleyecek sözü bulunmaktadır. İnsanlık, bedenlerdeki ve tabiattaki mükemmel uyumu ve dengeyi yok etmeden¹⁷, İslâm tıbbının kadîm sırları ve birikimi, yaşayanların faydasına sunulmalıdır.

Dipnot

- 1- Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve Bilim*, çev: İlhan Kutluer, İstanbul 1989, 157.
- 2- Nasr, *age*, 166.
- 3- Mehmet Bayrakdar, *İslâm’da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, II. baskı, Ankara 1992, 219; İsmail Yakıt, Nejdî Durak, *İslâm’da Bilim Tarihi*, Isparta 2002, 88.
- 4- Nasr, *İslâm ve Bilim*, 167-168.
- 5- Nasr, *age*, 168.
- 6- Nasr, *age*, 168.
- 7- Nasr, *age*, 175.
- 8- Bayrakdar, *İslâm’da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, 210-211; Yakıt, Durak, *İslâm’da Bilim Tarihi*, 87.
- 9- Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi- Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, çev: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, II. baskı, Ankara 2003, 263.
- 10- Ronan, *age*, 262.
- 11- Ronan, *age*, 262-263.
- 12- Nasr, *İslâm ve Bilim*, 178.
- 13- Ronan, *Bilim Tarihi*, 263.
- 14- Ronan, *age*, 263.
- 15- Ronan, *age*, 263.
- 16- Ronan, *age*, 264; Bayrakdar, *İslâm’da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, 209.
- 17- Nasr, *İslâm ve Bilim*, 192.